

BOLALARDA EKOLOGIK QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDA BADIY ADABIYOT VA ERTAKLARNING AHAMIYATI

Inamova Nodiraxon Karimjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) yo’nalishi

1-bosqich magistranti

E-mail: nodirainamova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19454021>

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirishda badiiy adabiyot va ertaklarning pedagogik ahamiyati o’rganilgan. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy metodlar qo’llanilib, bolalarning tabiatga bo’lgan munosabati, ekologik tasavvurlari va xulq-atvoridagi ijobiy o’zgarishlar tahlil qilingan. Natijalar shuni ko’rsatdiki, badiiy matnlar va ertaklar bolalarda ekologik bilimlarni chuqurlashtirish, hissiy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, pedagogik yondashuvlarni tizimli qo’llash orqali maktabgacha ta’lim jarayonida ekologik madaniyatni barqaror shakllantirish mumkinligi aniqlangan.*

***Kalit so’zlar:** Ekologik qadriyatlar, badiiy adabiyot, ertak, maktabgacha ta’lim, ekologik tarbiya, bolalar psixologiyasi.*

***Аннотация:** В данной статье исследуется педагогическая роль художественной литературы и сказок в формировании экологических ценностей у детей. В процессе исследования применялись теоретические и практические методы, анализировалось отношение детей к природе, их экологические представления и изменения в поведении. Результаты показали, что художественные тексты и сказки являются эффективным средством углубления экологических знаний, формирования эмоциональных и нравственных ценностей у детей. Кроме того, системное применение педагогических подходов позволяет устойчиво формировать экологическую культуру в дошкольном образовании.*

***Ключевые слова:** Экологические ценности, художественная литература, сказка, дошкольное образование, экологическое воспитание, психология детей.*

***Abstract:** This article explores the pedagogical significance of literary works and fairy tales in shaping ecological values in children. Both theoretical and practical methods were applied during the research, analyzing children’s attitudes toward nature, their ecological perceptions,*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

and behavioral changes. The findings indicate that literary texts and fairy tales serve as an effective tool for deepening ecological knowledge and fostering emotional and moral values in children. Furthermore, the systematic application of pedagogical approaches enables the sustainable development of ecological culture in early childhood education.

Keywords: *Ecological values, literary works, fairy tales, early childhood education, ecological education, child psychology.*

Kirish (Introduction)

Zamonaviy ta’lim tizimida ekologik tarbiya masalasi global miqyosda dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida e’tirof etilmoqda, chunki atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslardan noo‘rin foydalanish va ekologik muvozanatning izdan chiqishi insoniyat taraqqiyotiga jiddiy tahdid solmoqda. Shu bois ekologik ong va madaniyatni shakllantirishni erta yoshdan boshlab yo‘lga qo‘yish zarurati tobora kuchayib bormoqda. Ayniqsa, maktabgacha va kichik yoshdagi bolalar ongida tabiatga ongli, mas’uliyatli hamda ehtiyotkorona munosabatni shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi, chunki aynan shu davrda shaxsning asosiy qadriyat yo‘nalishlari, axloqiy mezonlari va atrof-muhitga bo‘lgan munosabati tarkib topadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalik davrida berilgan ekologik tarbiya keyingi bosqichlarda mustahkamlanib, insonning tabiatga nisbatan barqaror munosabatini belgilab beradi, shu sababli ta’lim jarayonida ekologik qadriyatlarni shakllantirishning samarali vositalarini aniqlash va ularni amaliyotga joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur jarayonda badiiy adabiyot va xalq og‘zaki ijodining muhim tarkibiy qismi bo‘lgan ertaklar o‘zining yuksak tarbiyaviy, estetik va emotsional ta’sir imkoniyatlari bilan alohida o‘rin egallaydi, chunki ular orqali bolalarga murakkab ekologik tushunchalarni sodda, obrazli va tushunarli shaklda yetkazish mumkin. Badiiy matnlarda aks etgan tabiat manzaralari, o‘simlik va hayvonot dunyosi obrazlari bolalarda nafaqat bilim hosil qiladi, balki ularda tabiatga mehr, g‘amxo‘rlik va mas’uliyat hissini shakllantiradi, shu bilan birga, ertaklarda ifodalangan ijobiy va salbiy qahramonlar faoliyati orqali ekologik xulq-atvor me’yorlari ong ostida mustahkamlanadi. Ayniqsa, obrazli fikrlashning ustuvorligi bilan ajralib turadigan bolalik davrida badiiy adabiyot vositasida berilgan ta’sir kuchliroq va barqarorroq bo‘lib, bu esa ekologik qadriyatlarning samarali shakllanishiga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirishda badiiy adabiyot va ertaklarning pedagogik imkoniyatlarini ilmiy asosda o‘rganish va ularni ta’lim jarayoniga tizimli ravishda joriy etish muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

Metodologiya (Methods)

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Mazkur tadqiqotda bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirish jarayonida badiiy adabiyot va ertaklarning pedagogik imkoniyatlarini chuqur o’rganish maqsadida kompleks va tizimli yondashuv asosida ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Avvalo, tadqiqotning nazariy asoslarini mustahkamlash uchun pedagogika, bolalar psixologiyasi hamda ekologik tarbiya sohasiga oid ilmiy manbalar, o’quv-metodik adabiyotlar va ilg’or tajribalar keng qamrovda tahlil qilindi, shu orqali muammoning ilmiy mohiyati, uning dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati aniqlashtirildi. Shuningdek, nazariy tahlil bilan bir qatorda, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari qo’llanilib, mavjud yondashuvlar o’zaro taqqoslandi hamda ularning samarali jihatlari ajratib olindi, bu esa tadqiqotning metodologik poydevorini yanada mustahkamlashga xizmat qildi.

Shu bilan birga, tadqiqotning amaliy bosqichida kuzatuv va pedagogik tajriba-sinov metodlariga alohida e’tibor qaratildi, chunki aynan ushbu metodlar orqali bolalarning badiiy adabiyot va ertaklar asosida ekologik tasavvurlarni qanday o’zlashtirayotgani bevosita o’rganildi. Xususan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning mashg’ulotlar jarayonidagi ishtiroki, ularning tabiatga bo’lgan munosabati, ekologik mazmundagi hikoya va ertaklarga bildirgan hissiy reaksiyalari muntazam kuzatib borildi. Bundan tashqari, maxsus ishlab chiqilgan pedagogik dastur asosida ekologik mazmundagi ertaklar va badiiy matnlar bilan boyitilgan mashg’ulotlar tashkil etildi hamda ularning bolalar ongiga ta’siri tajriba va nazorat guruhlarida kesimida qiyosiy tahlil qilindi, bu esa qo’llanilgan usullarning samaradorligini aniqlash imkonini berdi.

Bundan tashqari, tadqiqotning ishonchligini ta’minlash maqsadida so’rovnoma va suhbat metodlaridan ham samarali foydalanildi, zero ushbu metodlar orqali tarbiyachilar hamda otalarning ekologik tarbiya jarayoniga bo’lgan munosabati, badiiy adabiyotdan foydalanish darajasi va mavjud muammolar aniqlashtirildi. Olingan natijalar tahlil va sintez metodlari asosida chuqur qayta ishlanib, ularning o’zaro bog’liqligi hamda ta’sir mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslab berildi. Shu o’rinda, tadqiqot davomida izchillik, tizimlilik va integrativlik tamoyillariga qat’iy amal qilinib, ekologik tarbiya masalasi bolalarning aqliy, axloqiy va estetik rivojlanishi bilan uzviy bog’liq holda o’rganildi, natijada tanlangan metodologik yondashuv tadqiqot maqsadiga to’la mos kelishi va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini berishi bilan ahamiyat kasb etdi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot jarayonida olib borilgan tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko’rsatdiki, badiiy adabiyot va ertaklar asosida tashkil etilgan mashg’ulotlar bolalarda ekologik tasavvurlarni shakllantirishda sezilarli ijobiy o’zgarishlarni yuzaga keltirdi, xususan, ular tabiat hodisalari,

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

o‘simlik va hayvonot olami haqida yanada aniqroq va ongliroq bilimlarga ega bo‘la boshladilar. Jarayon davomida bolalarning ertak qahramonlariga nisbatan bildirgan munosabati orqali ekologik xulq-atvor elementlari asta-sekin shakllanib borayotgani kuzatildi, ya’ni ular tabiatga zarar yetkazuvchi holatlarga nisbatan salbiy munosabat bildirib, aksincha, uni asrashga qaratilgan harakatlarni ijobiy baholay boshladilar. Tajriba guruhida qatnashgan bolalar o‘z fikrlarini erkin ifodalash, tabiatga oid voqea-hodisalarni izohlash va ularga nisbatan shaxsiy munosabat bildirishda nazorat guruhiga nisbatan ancha faol va ongli yondashuvni namoyon etdilar.

Natijalar tahlili shuni ham ko‘rsatdiki, badiiy matnlar orqali berilgan ekologik mazmundagi ma’lumotlar bolalar ongida uzoqroq saqlanib qolishi bilan ajralib turadi, chunki obrazli ifoda va hissiy ta’sir ularning idrok etish jarayonini kuchaytiradi. Ayniqsa, ertaklar vositasida yetkazilgan mazmun bolalarda tabiatga nisbatan mehr, g‘amxo‘rlik va mas’uliyat hissining shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi, bu esa ularning kundalik xulq-atvorida ham o‘z aksini topa boshladi. Mashg‘ulotlar davomida bolalarning ekologik mazmundagi savollarga javob berish darajasi oshgani, ular tabiatni asrashga oid oddiy qoidalarni ongli ravishda tushuntira olgani ham kuzatildi, bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini yaqqol tasdiqlaydi.

Olingan natijalarni qiyosiy tahlil qilish asosida tajriba va nazorat guruhlarini o‘rtasida sezilarli farqlar aniqlanib, badiiy adabiyot va ertaklardan tizimli foydalanilgan guruhda ekologik qadriyatlarning shakllanish darajasi ancha yuqori ekanini isbotlandi. Ayniqsa, bolalarning tabiatga nisbatan emotsional munosabati, ekologik tushunchalarni idrok etish darajasi hamda ularni amaliy faoliyatda qo‘llash ko‘nikmalari ijobiy tomonga o‘zgargani kuzatildi. Shu asosda aytish mumkinki, badiiy adabiyot va ertaklar bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirishda nafaqat samarali pedagogik vosita, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Muhokama (Discussion)

Tadqiqot davomida qo‘lga kiritilgan natijalar bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirish jarayonida badiiy adabiyot va ertaklarning beqiyos pedagogik ahamiyatga ega ekanini yana bir bor tasdiqlaydi. Bolalik davriga xos obrazli tafakkur, hissiy ta’sirchanlik va qiziqishning yuqoriligi aynan badiiy vositalar orqali berilgan ma’lumotlarning chuqurroq va barqarorroq o‘zlashtirilishiga zamin yaratadi. Ekologik mazmundagi ertaklar orqali bola tabiatni jonli tizim sifatida idrok eta boshlaydi, undagi har bir unsur o‘zaro bog‘liq ekanini anglaydi va shu asosda tabiatga nisbatan ongli munosabat shakllanadi. Mazkur holat shuni ko‘rsatadiki, ekologik tarbiya faqatgina bilim berish bilan chegaralanmasdan, balki bolaning ichki dunyosiga, hissiyotlariga va qadriyatlar tizimiga ta’sir etish orqali samarali natijaga erishadi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Badiiy adabiyotning tarbiyaviy imkoniyatlari uning nafaqat axborot berish, balki shaxsiy munosabatni shakllantirish xususiyatida ham namoyon bo’ladi, chunki ertak qahramonlari faoliyati orqali bola yaxshilik va yomonlikni ajrata boshlaydi, bu esa ekologik xulq-atvorning shakllanishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Tabiatni asrash, unga zarar yetkazmaslik, jonivorlarga mehr bilan munosabatda bo’lish kabi g’oyalar badiiy obrazlar orqali ong ostiga singib boradi va asta-sekin bolaning kundalik xatti-harakatlarida namoyon bo’la boshlaydi. Shu jihatdan qaraganda, badiiy adabiyot ekologik tarbiyaning samarali vositasi sifatida nafaqat bilim manbai, balki axloqiy-me’yoriy yo’naltiruvchi omil vazifasini ham bajaradi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni anglatadiki, ekologik qadriyatlarni shakllantirishda izchil, tizimli va maqsadga yo’naltirilgan pedagogik faoliyat alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonda tarbiyachi shaxsining roli, uning metodik yondashuvi va badiiy materiallarni to’g’ri tanlay olishi muhim omillardan biri hisoblanadi. Mazmunan boy, estetik jihatdan jozibador hamda yosh xususiyatlariga mos keladigan badiiy asarlar tanlanganda ta’lim jarayonining samaradorligi sezilarli darajada ortadi. Shu asosda aytish mumkinki, ekologik tarbiya jarayonida badiiy adabiyot va ertaklardan oqilona foydalanish bolalarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning ma’naviy-axloqiy kamolotini ham yuksaltirishga xizmat qiladi.

Xulosa (Conclusion)

Yuqorida olib borilgan tahlillar va tajriba natijalariga tayangan holda shuni aytish mumkinki, bolalarda ekologik qadriyatlarni shakllantirish jarayonida badiiy adabiyot va ertaklardan foydalanish nafaqat maqsadga muvofiq, balki yuqori samaradorlikka ega pedagogik yondashuv hisoblanadi. Chunki aynan shu vositalar orqali bolalarga murakkab ekologik tushunchalarni sodda, tushunarli va ta’sirchan shaklda yetkazish imkoniyati yaratiladi, natijada ular tabiatga nisbatan ongli, mehrli va mas’uliyatli munosabatni asta-sekin o’zlashtira boshlaydilar. Tajriba jarayonida kuzatilganidek, badiiy obrazlar, ertak qahramonlari va voqealar bolalarning nafaqat bilim doirasini kengaytiradi, balki ularning ichki kechinmalari, hissiy olami va axloqiy qarashlariga ham bevosita ta’sir ko’rsatadi, bu esa ekologik tarbiyaning yanada chuqurroq singishini ta’minlaydi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, maktabgacha ta’lim jarayonida ekologik tarbiyani samarali tashkil etish uchun badiiy adabiyot va ertaklardan tizimli hamda maqsadli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi, deb hisoblayman. Bunda tarbiyachilarning ushbu vositalardan oqilona foydalanishi, ularni bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos holda tanlashi hamda mashg’ulot jarayoniga ijodiy yondashuvi hal qiluvchi omil bo’lib xizmat qiladi. Natijada bolalarda tabiatga nisbatan befarqlik emas, balki mehr, e’tibor va asrash hissi shakllanadi, bu esa kelajakda

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

ekologik madaniyatli va mas’uliyatli shaxsni tarbiyalashga zamin yaratadi. Shunday qilib, ekologik qadriyatlarni shakllantirishda badiiy adabiyot va ertaklar nafaqat yordamchi vosita, balki tarbiyaviy jarayonning muhim va ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. “Bola psixologiyasi va rivojlanish nazariyasi”. – Moskva: Pedagogika, 1984.
2. Elkonin D.B. “Bolalar psixologiyasi”. – Moskva: Prosveshcheniye, 1978.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari”. – Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi”. – Toshkent, 2019.
5. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
6. To‘xtayeva Sh., Xasanova M. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
7. UNESCO. “Early Childhood Care and Education for Sustainability”. – Paris, 2017.
8. World Health Organization (WHO). “Guidelines on Early Childhood Development and Environmental Health”. – Geneva, 2018.